

УДК 347.73

Є. М. Попович, головний науковий співробітник Харківського НДІСЕ, доктор юридичних наук, доцент

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ І ПАРТНЕРСТВО ЕКСПЕРТНОЇ УСТАНОВИ ЯК ОБ'ЄКТИВНА УМОВА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Висвітлено основні проблеми діяльності та функціонування судово-експертних установ в Україні. Проаналізовано наукові погляди з цього питання. Визначено форми партнерства з правоохоронними органами, громадськими організаціями.

Ключові слова: судова експертиза, експертна установа, принцип незалежності, партнерство експертних установ, громадські об'єднання.

Експертна установа в Україні за своїми функціональними завданнями значною мірою залежить від надання професійних і якісних послуг із проведення судово-експертної діяльності. Проте її можливості значно ширші, вона реально може здійснювати вплив на суспільні явища та процеси в межах своєї, визначеної законом, компетенції. Це потребує, з одного боку, фінансування, урегулювання деяких питань на законодавчому рівні, а з другого – грамотного й обізнаного співробітництва з правоохоронними органами. Як свідчить досвід, діяльність експертної установи залежить від багатьох факторів, насамперед від чітких нормативних приписів.

Конституційний принцип незалежності покладений в основу майже усього законодавства України та всіх політичних, правоохоронних аспектів існування державності. Так, у ст. 1 Конституції України закріплено, що Україна є суверенна й незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Звідси випливає, що державні інституції повинні неухильно дотримуватися цих принципів. Це відобразилося й у принципі незалежності суддів¹, і в самостійності та незалежності слідчого (згідно з КПК України), і в процесуальній самостійності судового експерта².

Питання процесуальної самостійності та незалежності розглядали у своїх працях О. Б. Абросимова, Г. Н. Агеєва, С. Ю. Адушкін, Л. Б. Алексєєва, В. П. Божьев, О. Д. Бойков, В. Д. Бринцев, В. Д. Берназ, Є. В. Васьковський, С. І. Вікторський, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, В. П. Данєвський, Н. С. Карпов, В. Т. Нор, Б. В. Романюк, С. В. Слинько, С. М. Смоков, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін.

У правовій теорії принцип незалежності відносять до міжгалузевого, тобто такого, що діє в кількох галузях права. До них належать: судоустрій, судочинство (цивільне, господарське, кримінальне) і правове становище осіб,

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (дата звернення 21.06.2017).

² Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змінами та допов.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 21.06.2017).

які беруть участь у процесі¹. Отже, можна говорити про те, що експертна установа як державна інституція керується у своїй діяльності принципами законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження та підпорядковується вищому органу виконавчої влади.

Звернемо увагу на суть принципу незалежності. Під останнім слід розуміти відсутність залежності, тобто зумовленості дій певного суб'єкта волею іншого суб'єкта². Незалежність державних інституцій у цьому аспекті розуміється як відсутність впливу на них із боку учасників державно-політичних процесів, обумовленість їх дій приписами закону³. Проте така ситуація є швидше ідеальною, ніж реальною, оскільки експертні установи, як і будь-які суб'єкти, що входять у сферу управління виконавчої влади, не можуть бути позбавлені впливу з боку інших суб'єктів – законодавче регулювання діяльності експертних установ належить до компетенції Верховної Ради України, питання підвідомчості та внутрішнього підпорядкування належать Міністерству юстиції України, Міністерству внутрішніх справ України тощо, соціальний захист значною мірою залежить від законодавчої й виконавчої влади. Але можна й необхідно вести мову про ступінь цієї незалежності, що може бути більшим чи меншим. Із цього приводу викликає інтерес позиція С. Міщенка щодо діяльності прокуратури. На його думку, на незалежність прокурорів впливає низка чинників, а саме: рівень корумпованості в країні; система політичного устрою; форми правління: президентська, парламентська, парламентсько-президентська чи інша; кількість парламентських політичних партій; правова культура політичних лідерів; механізм фінансування прокуратури (які державні інституції впливають на формування бюджету прокуратури – Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, бюджетний комітет парламенту); відповідний рівень зарплат; рівень матеріально-технічного забезпечення органів прокуратури⁴. Подібне можна віднести й до експертних установ, оскільки недостатність фінансування впливає на стан оплати праці, якість проведення експертних досліджень, оснащеність технічної бази та ін. Звісно, ці чинники мають здебільшого матеріальний характер, проте багато з них тісно пов'язані із процесами суспільної свідомості й формування зрілого громадянського суспільства. Однак існують і правові передумови незалежності в діяльності експертних установ, до яких, на нашу думку, належать гарантії невтручання в діяльність експертних установ із боку посадових осіб, об'єднань громадян тощо. Досить часто в засобах масової інформації з'являються коментарі певних осіб, сутність яких зводиться до критикування та висвітлення з негативного боку діяльності експертних установ

¹ Загальна теорія держави і права: підручник/М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 204.

² Политическая терминология / под ред. В. К. Прохорова. М.: Буква, 2005. С. 82.

³ Безруков Р. Политология. СПб.: Пальмира, 2004. С. 87.

⁴ Міщенко С. Проблема забезпечення незалежності Генерального прокурора в умовах сучасної держави. *Голос України*. 12.02.2008.

у зв'язку із затягуванням виконання експертиз або неякісним проведенням того чи іншого дослідження. За нашим переконанням, така позиція громадськості та деяких посадових осіб правоохоронних органів не має бути нормою, оскільки прерогативою чіткої взаємодії експертних установ із правоохоронними органами та громадським суспільством має бути злагодженість дій і результативність поставлених завдань.

Як уже зазначалося, регуляторна політика експертної установи у своїй діяльності базується на певних принципах, але щоб цей механізм був дійовим, необхідно бути не тільки самостійною установою, а ще й функціонувати на основі партнерства з іншими експертними установами, правоохоронними органами та громадськими організаціями.

Термін «партнерство» ввійшов в обіг в Україні відносно недавно, однак необхідно зазначити, що ідея про важливість партнерства, як провідного принципу діяльності демократичного суспільства, уже здобула визнання на міжнародному рівні. Так, ще в Копенгагенській декларації про соціальний розвиток від 1 січня 1995 р. вказується на важливість гласності та підзвітності в управлінні державними органами й на необхідність розвитку партнерства з вільними та представницькими організаціями громадянського суспільства¹. Значення партнерства для побудови громадянського суспільства, створення правової соціальної держави, ефективної роботи державних органів, судово-експертних установ, неодноразово підкреслювалося в роботах багатьох вітчизняних і закордонних учених.

Отже, провідною тенденцією сучасності є побудова партнерських відносин між експертними установами України, у тому числі експертними установами, що підпорядковані Міністерству юстиції України й Міністерству внутрішніх справ України, та правоохоронними органами, населенням, громадськими організаціями. Однак, незважаючи на важливість партнерських відносин із правоохоронними органами та громадянами для ефективного функціонування експертних установ, сутність і організаційно-правові засади побудови таких відносин, на жаль, ще не здобули свого нормативного закріплення, навіть у проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні»².

Недосконалість партнерства між експертною установою та правоохоронними органами, населенням обумовлюється сьогодні такими факторами. По-перше, у зв'язку із значним збільшенням навантаження на судового експерта та складністю матеріалів, які щоденно надходять до установи від фізичних, юридичних осіб, правоохоронних органів, судів, які кожний експерт у силу свого службового становища зобов'язаний прийняти до провадження, проаналізувати й виробити поточні та стратегічні рішення стосовно проведення експертизи й поставлених завдань. По-друге, останніми роками спостерігається значне кількісне та структурне збільшення звернень до експертних установ.

---

¹ Treaty Series. Vol. 1774. N. Y.: United Nations, 2000. P. 109–162.

² Офіційний сайт Верховної Ради України URL: http://zib.com.ua/ua/print/37641-proekt_zakonu_pro_sudovo-ekspertnu_diyalnist_tekst.html (дата звернення 21.06.2017).

пертної установи, що підвищує значущість її діяльності, необхідність оцінювання всієї вхідної інформації й своєчасного реагування на неї. Потрете, орієнтація України на норми європейського співробітництва зумовлює вдосконалення системи критеріїв оцінювання діяльності експертів і експертної установи в цілому, орієнтацію на міжнародні стандарти. Почетверте, демократизація суспільно-політичних процесів у нашій державі закономірно детермінувала зростання кількості різноманітних громадських організацій, у тому числі й правозахисної спрямованості, активна діяльність яких спрямована на виявлення фактів корумпованості судових експертів. При цьому необхідно мати на увазі, що ступінь розвиненості взаємозв'язків, готовності й реальної здатності до координації дій правоохоронних органів і правозахисних організацій, безумовно, сприяє підвищенню ефективності їх роботи в цілому та зростанню авторитету експертних установ зокрема.

Суттєвою ознакою партнерства є взаємодія двох або декількох суб'єктів із метою вирішення спільної проблеми. Партнерство, як один із видів взаємодії, базується на очікуванні, що партнер буде вести себе відповідно до очікувань співробітництва. Взаємодія – більш широке поняття і на відміну від партнерства передбачає взаємний вплив, взаємообмін видами та результатами діяльності, заснованої як на співробітництві, так і на впливові або примусі однієї із сторін. Щоб взаємодія відбулася на рівні партнерства, необхідне усвідомлення спільності потреб сторін, які прагнуть взаємодіяти¹. Суттєвими ознаками партнерства є обмін інформацією, наявність зв'язків, видів діяльності, заснованих на принципах добровільності, солідарності, взаємодопомоги, гуманізму, співробітництва.

Головна мета партнерських відносин експертних установ із правоохоронними органами, населенням, на нашу думку, має бути сформульована як створення умов для побудови в Україні правової соціальної держави та громадянського суспільства. Ця мета зумовлює завдання експертних установ у сфері побудови системи партнерських відносин, які мають охоплювати найбільш важливі галузі суспільної активності громадян і діяльності правоохоронних органів і, на нашу думку, повинні включати:

- правову освіту, пропаганду законослухняної поведінки та необхідності додержання норм чинного законодавства;
- профілактику будь-яких протиправних дій і антигромадської поведінки;
- інформування широких верств населення про специфіку діяльності судово-експертних установ;
- формування позитивного іміджу системи судово-експертних установ у суспільній свідомості.

При цьому необхідно зазначити, що в аспекті співпраці експертних установ з правоохоронними органами, громадськими організаціями та ін-

¹ Бандурка О. М., Московець В. І., Соболев В. О. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. С. 8–9.

шими суб'єктами суспільної діяльності вони мають розглядатися не як об'єкт доміантності або навпаки підкореності, а як рівноправні суб'єкти (партнери) взаємовигідної угоди щодо сумісного вирішення суспільно значущих завдань. Форми партнерських відносин між експертною установою та правоохоронними органами, а також населенням мають ураховувати як позитивний національний і закордонний досвід, так і нові напрацювання у сфері соціальної психології, паблік рилейшнз, інших галузей суспільних наук.

Аналіз сучасного стану роботи з громадськістю в судово-експертних установах України свідчить про високу ефективність таких форм роботи, як участь експертів у роботі «круглих столів», прес-конференцій, надання в межах законодавства інформації громадським організаціям правозахисної спрямованості, ведення постійних рубрик у засобах масової інформації (ЗМІ), обмін статистичною й оперативною інформацією, спільне обговорення проблем профілактики правопорушень.

Крім того, необхідно згадати про інформаційні роз'яснення та можливість публічного доступу громадськості до постійно оновлюваної інформації на електронних ресурсах, що добре зарекомендували себе на практиці. Про високу ефективність цієї форми роботи, зокрема, свідчить офіційна статистика Міністерства юстиції України¹.

Звісно, конкуренція відомств та установ у проведенні експертиз і реалізації своїх функціональних обов'язків внесли свої корективи в мотивацію суб'єктів такого співробітництва – сьогодні існують дві основні системи функціонування експертних установ в Україні. Це судово-експертні установи в системі Міністерства юстиції України та експертні підрозділи в системі МВС України. Говорити про незалежність експертів силових структур досить складно, оскільки існує фактор впливу й механізм контролю та підпорядкованості. Тому в Україні доцільно створити єдину систему експертних установ, які були б цілком незалежні у своїй діяльності та функціонували б як окрема державна інституція. Це дало б змогу професійно, якісно та своєчасно проводити експертні дослідження й у той самий час унеможливило б вплив із боку зацікавлених осіб.

Особлива роль у підвищенні правової культури населення надається ЗМІ. Законне право громадян отримувати в межах законодавства об'єктивну достовірну інформацію про стан правопорядку, результати діяльності правоохоронних органів, суду, прокуратури, експертних установ у цілому узгоджується із принципом відкритості. Політика відкритості є необхідною умовою для підвищення правової культури громадян.

Останнім часом ставлення до гласності, відкритості в державі дещо змінилося: регулярним стало проведення прес-конференцій та надання повідомлень для ЗМІ щодо розслідування найбільш резонансних злочинів; з'явилося декілька періодичних видань, що спеціалізуються на такому аналізі. Саме відкритість виступає передумовою партнерських відносин між

---

¹ Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/ua> (дата звернення 21.06.2017).

експертною установою й населенням, однак необхідно зауважити, що потребує регламентації питання щодо конфіденційності певної інформації, оприлюднення якої може перешкодити своєчасному та якісному досудовому розслідуванню, судовому розгляду справи або провадження. На нашу думку, це питання має бути врегульоване в нормативному порядку.

Розвиток в Україні громадянського суспільства зумовлює необхідність побудови партнерських відносин із громадськими організаціями. При цьому особливий інтерес викликає взаємодія із громадськими організаціями, до яких згідно зі ст. 3 Закону України «Про об'єднання громадян» належать об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Обізнаність громадян у певних нюансах і особливостях проведення експертиз, самої роботи експерта дала б змогу принципово змінити думку з приводу роботи експертної установи.

Із представниками громадських об'єднань працівники експертних установ повинні вміти взаємодіяти в правовому полі й у інформаційній сфері. У сучасному суспільстві численні за своїм складом організації також не можуть діяти неправовими методами.

Отже, зміцнення партнерських відносин між експертними установами та населенням вимагає активної роботи із громадськими організаціями, яка, на нашу думку, має здійснюватися за такими пріоритетними напрямками:

— попереднє й поточне узгодження в питаннях планування й спільного здійснення деяких профілактичних заходів щодо запобігання правопорушень у побутовій сфері, щодо неповнолітніх і окремих категорій потерпілих;

— підготовка, публікація й поширення брошур, буклетів, інших інформаційних матеріалів про діяльність експертних установ;

— участь судових експертів як лекторів у рекламно-інформаційних кампаніях, що проводяться громадськими організаціями з метою залучення уваги суспільства щодо запобігання різних форм екстремізму, наркоманії, корупції тощо.

Слід особливо зазначити, що вирішення загального завдання захисту прав і свобод людини й громадянина вимагає активного використання експертними установами громадських організацій як постійного джерела об'єктивної думки. Одночасно необхідно домогтися підвищення якості розгляду скарг і заяв громадян до експертних установ. Доцільно також забезпечити доступ громадських об'єднань і громадян до інформації про нормативно-правові акти, які стосуються судово-експертної діяльності.

Таким чином, розглянувши основні положення про незалежність діяльності експертних установ, партнерські відносини між експертними установами, правоохоронними органами та громадськими об'єднаннями вимальовується цілісна картина механізму функціонування установ, що здійснюють судово-експертну діяльність. Така діяльність можлива лише за умови кропіткої та цілеспрямованої роботи.

**НЕЗАВИСИМОСТЬ И ПАРТНЕРСТВО
ЭКСПЕРТНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ КАК ОБЪЕКТИВНОЕ УСЛОВИЕ
ЕГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ**

Попович Е. М.

Определены основные проблемы деятельности и функционирования судебно-экспертных учреждений в Украине. Проанализированы научные взгляды по этому вопросу. Определены формы партнерства с правоохранительными органами, общественными объединениями.

Ключевые слова: судебно-экспертное учреждение, принцип независимости, партнерство экспертных учреждений, общественные организации.

**INDEPENDENCY AND PARTNERSHIP
OF AN EXPERT INSTITUTION
AS AN OBJECTIVE CONDITION FOR ITS FUNCTIONING**

Popovich Ye. M.

In Ukraine an expert institution by its functional tasks appreciably depends on provision of professional and qualitative services in carrying out forensic expert activity. However its possibilities are much wider; it can really realize influence on the public phenomena and processes within the competence defined by the law. This needs, on the one hand, financing, settlement of some questions at legislative level, and on another – competent and knowledgeable cooperation with law enforcement bodies. As the experience evidences, activity of an expert institution depends on many factors, but first of all, from clearly outlined regulatory direction. The constitutional principle of independency is laid in the basis of almost all legislation of Ukraine and of all political, law-enforcement aspects of statehood existence. Thus, article 1 of the Constitution of Ukraine formalizes that Ukraine is a sovereign and independent, democratic, social, law-based state. This means that state bodies should categorically observe these principles that was reflected in the principle of judges independency, and in self-sufficiency and independency of an investigator, and in a procedural self-sufficiency of forensic expert. The regulatory policy of an expert institution in its activity is based on certain principles but in order this mechanism to be effective it's necessary to be not only self-sufficient institution but also to function on the basis of partnership with other law enforcement bodies and public organizations. Therefore, today a governing tendency is a formation of partner relations between expert institutions of Ukraine, including expert institutions which are subordinated to the Ministry of Justice of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other law enforcement bodies and also with people and public organizations.

Keywords: forensic expert institution, principle of independency, partnership of expert institutions, public organizations.